

Katarzyna M. Cwynar*

ODPOWIEDZIALNOŚĆ SPOŁECZNA JAKO WYZWANIE DLA POLITYKI MIEJSKIEJ

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są rozważania dotyczące założeń miasta społecznie odpowiedzialnego. Autorka, odwołując się do wybranych koncepcji kształtowania miast, wskazuje na rodzaje i funkcje miast w kulturze europejskiej. Podkreśla jednocześnie władztwo polityczne i ekonomiczne w kształtowaniu miast. Tym samym ukazuje wykluczenie mieszkańców miast w podejmowaniu decyzji dotyczących fundowania i rozwoju miasta, w ramach którego funkcjonują. Autorka formułuje tezę o konieczności przyjęcia zasady odpowiedzialności społecznej za dobrostan mieszkańców jako zasady regulatywnej polityki miejskiej. Swoje stanowisko argumentuje potrzebą uwzględniania różnorodnych interesów społecznych. Kształtowanie miasta społecznie odpowiedzialnego upatruje w koordynacji interesów realizowanych przez podmioty zarówno sektora publicznego, prywatnego, jak i pozarządowego oraz samych obywateli. Urzeczywistnienie wskazanych przesłanek autorka warunkuje doskonaleniem moralnym poszczególnych jednostek i doskonaleniem prawa stanowionego.

Słowa kluczowe: miasto społecznie odpowiedzialne, partycypacja, polityka miejska, dobrostan mieszkańców

Wstęp

Miasta, jako zorganizowane formy osadnictwa (podobnie jak wsie), pełniły (i pełnią) w dziejach ludzkości różne funkcje. Pierwotną formę życia społecznego stanowiły osady o gospodarce łowiecko-zbierackiej i rolniczej. Te ostatnie funkcjonowały jako samowystarczalne lub w symbiozie z osadnictwem miejskim. Jednakże to miasta przejęły funkcję głównych ośrodków organizowania życia społecznego w wymiarze politycznym i ekonomicznym. Tym samym oddziaływały na osadnictwo wiejskie. Pomijając omawianie zmienności relacji między osadnictwem wiejskim i miejskim w dziejach chociażby kultury europejskiej, należy

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: kacwynar@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8763-8928.

podkreślić współczesną współzależność miasta i wsi. Być może w przyszłości oznaczać ona będzie zanik granic odrębności wskazanych form osadnictwa.

Uwzględniając współczesne tendencje osiedlania się ludzi w miastach – przykładowo w Polsce 60% populacji mieszka w miastach¹ – a także prognozy wzrostu zasiedlania miast (wg ONZ w 2050 r. mieszkańcy miast stanowią będą 70% ludności świata²), pojawia się pytanie o uwarunkowania funkcjonowania miast współczesnych. Jest to pytanie o to, jakie założenia winno spełniać miasto (*resp.* – polityka miejska), by można było mówić o dogodnych warunkach życia jego mieszkańców. Podejmując próbę odpowiedzi na powyższe pytanie, można wskazywać na różne koncepcje kształtowania miast, by wymienić chociażby współczesne projekty tzw. miasta inteligentnego (*smart city*), zielonego (*green city*), 15-minutowego (*15-minute city*) itp.³. Wychodząc poza wskazane, bądź inne, konkretyzacje miast „idealnych”, zasadna wydaje się próba określenia założeń uniwersalnych, które mogłyby wyznaczać podstawy funkcjonowania każdego miasta, bez względu chociażby na jego wielkość czy funkcje. Dość dodać, że możemy wskazać miasta z milionami mieszkańców (największe miasta świata, jak np. Tokio, Delhi, liczą po kilkadziesiąt milionów mieszkańców; w Polsce największe miasto pod względem liczby ludności – Warszawa – liczy 1 861 975 mieszkańców⁴), jak i o kilkudziesięciu lub kilkuset osobach (np. w Polsce najmniejszym miastem jest Opatowiec w woj. świętokrzyskim, liczący 317 mieszkańców⁵).

Propozycją o uniwersalnym charakterze, sformułowaną w niniejszym tekście, wskazującą na założenia podstawowe kształtowania każdego miasta współczesnego (każdej formy życia społecznego i indywidualnego) jest zasada odpowiedzialności za dobrostan życia i funkcjonowania

¹ *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r.*, Warszawa 2023, s. 14, GUS, <https://stat.gov.pl> (20.08.2023).

² *The Sustainable Development Goals Report*, United Nations 2022, s. 48, <https://un.org> (20.08.2023).

³ Wskazane koncepcje są na tyle powszechne, iż nie wymagają szczegółowego omówienia, tym bardziej iż nie stanowią one głównego przedmiotu rozważań zamieszczonych w niniejszym tekście. Niemniej odsyłam do kilku wybranych opracowań podejmujących ten temat: G. Masik, D. Studzińska, *Ewolucja koncepcji i badania miasta inteligentnego*, „Przegląd Geograficzny”, 2018, t. 90, z. 4, s. 557–571; S. Hajduk, *Modele smart city a zarządzanie przestrzenne miast*, „Gospodarka Narodowa”, 2020, t. 302, nr 2, s. 123–139; A. Hulicka, *Miasta zrównoważone. Green city, eco-city i smart city – koincydencja pojęć*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 2023, nr 49, s. 41–62; N. Whittle, *The 15-Minute City: Global Change Through Local Living*, Edinburg 2021, s. 144.

⁴ Stan na 2022 r. Zob. *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2023 r.*, Warszawa 2023, s. 20, GUS, <https://stat.gov.pl> (20.08.2023).

⁵ *Ibidem*.

poszczególnych członków danej społeczności. W rozważanym zakresie, wyznaczonym tytułem niniejszego tekstu, jest to założenie o konieczności przyjęcia zasady odpowiedzialności społecznej za dobrostan mieszkańców jako zasady regulatywnej polityki miejskiej. Wskazując na argumenty uzasadniające sformułowaną tezę, odwołam się do wybranych (zawartych w literaturze przedmiotu) koncepcji kształtowania miast, a także do współczesnych wyzwań dotyczących polityki miejskiej.

Celem podjętych rozważań jest próba wskazania założeń i zasadności koncepcji miasta społecznie odpowiedzialnego. Przyjęte przeze mnie stanowisko sprowadza się do wskazania potrzeby odrzucenia zasady dominacji i rywalizacji interesów politycznych i ekonomicznych w realizacji polityki miejskiej i przyjęcia zasady odpowiedzialności za dobrostan mieszkańców. Ta ostatnia winna stanowić podstawę każdej decyzji, w tym w szczególności decyzji dotyczących warunków życia i funkcjonowania mieszkańców. Za kluczowe należy uznać możliwość współdecydowania w sprawach społecznych przez podmioty sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego oraz obywateli.

Punktem wyjścia dla uzasadnienia sformułowanego stanowiska jest odwołanie się do przesłanek zasadności zakładania miast europejskich i ich rozwoju w perspektywie historycznej. Uzupełniając ujęcie faktograficzne czy też deskryptywne miast – zawarte w literaturze przedmiotu – o założenia ideowe „miast doskonałych”, znaczące dla podjętych rozważań jest ukazanie roli ich mieszkańców. Perspektywa ta, w odniesieniu do wymogów i wyzwań współczesności, uwidatnia potrzebę zmiany podejścia koncepcyjnego do kształtowania miast i tym samym polityki miejskiej. Miasta bowiem, jako miejsca życia, winny zapewniać godne warunki życia i realizowania się ich mieszkańców w różnych sferach. Innymi słowy, miasta winny służyć ich mieszkańcom. Stanowi to kluczową przesłankę zasady odpowiedzialności proponowanej koncepcji.

Zasadność miast w perspektywie historycznej

Szczególne znaczenie miasta jako formy organizowania życia społecznego wynikało z aktualnych potrzeb politycznych, w tym militarnych i ekonomicznych. O ich charakterze czy też funkcjach z zasady decydowały władze lokalne. Władcy, czy też rządzący, potrzebowali – ze względów politycznych, w tym militarnych – swojej siedziby/twierdzy, której obrona i funkcjonalność realizowana była przez poddanych. Stąd też charakterystyczne w kulturze europejskiej od czasów starożytnych organizowanie miast wokół ośrodków władzy, a od czasów średniowiecza także władzy kościelnej. Jednocześnie podstawą funkcjo-

nalności i rozwoju osady było z zasady rzemiosło oraz handel. Cechą znaną miast była więc nie tylko siedziba władz, ale także targ, jako centrum życia społecznego, gdzie odbywał się handel, wiece, sądy itp.⁶

Na funkcjonalność miast wpływ miał także układ przestrzenny zabudowy. Wynikał on z celów praktycznych i znajdował uzasadnienie w ówczesnym sposobie myślenia. Przykładowo w czasach starożytnej Grecji (Hellady) sposób zarządzania miasta odzwierciedlał porządek logiczno-matematyczny. Millet jako wzorcowe miasto zbudowano w układzie szachownicowym, podzielone na kwartały⁷. Centrum stanowiły obiekty publiczne wraz z *agorą*, jako miejscem życia politycznego, religijnego i handlowego (szczególnym przykładem jest agora ateńska)⁸. Podobnie jak w Grecji *agora*, w Cesarstwie Rzymskim rolę tę pełniło *Forum Romanum*, zazwyczaj o kształcie prostokąta⁹. Znamienne dla urbanistyki Rzymu były zarówno wpływy etrusko-latynoskie, jak i grecko-hellenistyczne¹⁰. W tym ostatnim wypadku oznaczały rozplanowanie obozów warownych (*castrum Romanum*) na planie geometrycznym, a dokładnie kwadratu z bramami z każdego boku. Bramy łączyły ulice prostopadłe względem siebie (w układzie północ – południe i wschód – zachód), tworząc pośrodku forum. Obóz warowny, otoczony wałem i fosą, stanowił załazek kształtowania się miasta¹¹. Innym preferowanym kształtem budowy miast był – jak podaje Witruwiusz w traktacie *O budownictwie ksiąg dziesięć* (I w. p.n.e.) – kształt okręgu. Wedle tego architekta rzymskiego miasta winny być zakładane na planie kolistym i otoczone murem, by sprzyjać celom obronnym¹². Planowanie i budowa miast, bazujące na geometrii i proporcji, odzwierciedlały porządek i harmonię. Świat dla starożytnych jawił się bowiem jako porządek kosmiczny – uniwersalny¹³. Człowiek był uważany za element *kosmosu*, którego życie miało być zgodne z „porządkiem istnienia”¹⁴. Postępowa-

⁶ Szerzej w odniesieniu do definicyjnego ujęcia miasta w wymiarze ekonomicznym i polityczno-administracyjnym zob. M. Weber, *Pojęcie miasta i kategorie miast* [w:] *idem, Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2004, s. 243–266.

⁷ Zob. D. Watkin, *Historia architektury zachodniej*, Warszawa 2001, s. 35–36 oraz T. Wróbel, *Zarys historii budowy miast*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 27–29. Propagatorem tego sposobu planowania miasta, zwanego później planowaniem Hippodamesowym, był Hippodamos z Miletu. Zob. T. Wróbel, *op.cit.*, s. 27.

⁸ Szerzej zob. *ibidem*, s. 20, 31, 34–38, 49–52.

⁹ Zob. *ibidem*, s. 77–79.

¹⁰ Zob. *ibidem*, s. 72.

¹¹ Zob. *ibidem*, s. 72–73.

¹² Zob. Witruwiusz, *O budownictwie ksiąg dziesięć*, Wrocław 1840, s. 55.

¹³ Zob. A.L. Zachariasz, *Antropotelizm. Człowiek a sens istnienia*, Rzeszów 2005, s. 34–35.

¹⁴ Zob. *ibidem*, s. 34.

nie zgodne z *logosem* świata miało odzwierciedlenie m.in. w rozumieniu przestrzegania praw i obyczajów w *polis* (państwie-mieście) oraz w jego urządzaniu architektonicznym.

W czasach średniowiecza miasta, oprócz celów ziemskich, miały także umożliwiać realizację celów związanych z życiem pozaziemskim. Zamek, katedra, ratusz i rynek – to stałe elementy ówczesnego miasta, budowanego na planie szachownicowym, promienisto-pięściennym bądź krzyżowym¹⁵. Struktura architektoniczno-przestrzenna miała pełnić – oprócz funkcji politycznych i gospodarczych – rolę ochronną przed złem (tj. przed wrogiem zarówno w sensie fizycznym, jak i „złym duchem”)¹⁶. Celem władzy ziemskiej miało być doprowadzenie poddanych do celu ostatecznego, jakim było zbawienie. Temu ostatniemu miało być podporządkowane życie w ramach poszczególnych społeczności¹⁷. Miasta średniowieczne podlegały pieczy królów, książąt i biskupów¹⁸. W kształtowaniu miast średniowiecznych nie bez znaczenia pozostawało nie tylko „prawo miejscowe”, ale także prawo lokacyjne. Przykładem może być lokacja miast średniowiecznych na terenach Polski na prawie niemieckim¹⁹. Rzemiosło i handel, jako podstawowe formy działalności, realizowano w centrum miasta. Przedmieścia natomiast stanowiły jego zaplecze rolnicze i gospodarcze (młyny, warsztaty itp.)²⁰.

W czasach renesansu, nawiązując do założeń starożytnych, miasta zakładano na planach geometrycznie udoskonalanych, często w kształcie kwadratu, gwiazdy i koła – symbolizujących idealny układ przestrzenny²¹. Architektura miała jednocześnie wyrażać piękno. Przykładem były miasta rezydencjonalne jako forma ówczesnego miasta idealnego. W okresie baroku charakterystyczna stała się monumentalność oraz łączenie pałacu, miasta z przyrodą (ogrodami i parkami). Znamiennym przykładem jest Wersal, który stanowił inspirację dla innych miast²².

¹⁵ Zob. H. Samsonowicz, *Życie miasta średniowiecznego*, Poznań 2001, s. 81–82; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 90–91; T. Wróbel, *op.cit.*, s. 153.

¹⁶ Zob. C. Montgomery, *Miasto szczęśliwe*, Kraków 2019, s. 38.

¹⁷ Ten sposób myślenia prezentowali najważniejsi myśliciele średniowiecza (i chrześcijaństwa), a mianowicie Augustyn z Hippony, Tomasz z Akwinu. Zob. K.M. Cwynar, *Filozofia polityki a praktyka polityczna* [w:] *Wartości i idee a polityka*, red. K.M. Cwynar, Rzeszów 2016, s. 33–37.

¹⁸ Zob. T. Wróbel, *op.cit.*, s. 160.

¹⁹ *Ibidem*, s. 160–161. Szerzej zob. M. Bogucka, H. Samsonowicz, *op.cit.*, s. 23–24, 45–88.

²⁰ Zob. *ibidem*, s. 101–104.

²¹ Zob. T. Wróbel, *op.cit.*, s. 200–203.

²² Zob. *ibidem*, s. 235

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym, a szczególnie w czasach rewolucji przemysłowych miasta zyskały nowe funkcje. Zmianie uległ chociażby sposób przemieszczania się; tramwaj elektryczny (1880), metro (1890) umożliwiły skrócenie czasu podróży w porównaniu do poruszania się pieszego czy konnego. Miasta stawały się głównymi centrami rozwoju przemysłu i handlu. Przyczyniało się to do ich rozrostu nie tylko w wymiarze przestrzennym, ale także ludnościowym. Migracje ludności z osad wiejskich do miast rodziły jednocześnie problemy społeczne i urbanistyczne. Znamiennym przykładem jest ówczesna Anglia, kolebka rozwoju kapitalizmu i problemów trapiących biedne warstwy społeczne, z których najważniejszym było zapewnienie warunków egzystencjalnych. Nędza, głód, bezdomność i życie w slumsach to cechy XIX-wiecznych miast przemysłowych. Szczególny pod tym względem był ówczesny Londyn²³. Próba przeciwdziałania nadmiernego rozrostu miast była propozycja miasta-ogrodu Ebeneзера Howarda (1898)²⁴. Jej powszechnej realizacji²⁵ nie sprzyjał jednak ani rozwój przemysłowy, ani tym bardziej konflikty zbrojne XX stulecia, a w szczególności dwie wojny światowe. Odbudowa miast europejskich po zniszczeniach wojennych była jednoznaczna ze zmianą ich funkcji. Funkcjonalność stanowiła główną przesłankę urbanistyki modernistycznej, często podporządkowanej wymogom ideologii politycznych poszczególnych społeczeństw²⁶.

Idee miast doskonałych a rola jednostki

Już choćby na podstawie dotychczasowych uwag można stwierdzić, że miasto swoją formę organizacyjną i funkcje zyskiwało nie na skutek woli mieszkańców, lecz w wyniku woli rządzących i mających wpływy ze względów finansowych. Zatem interesy polityczne i ekonomiczne to główny czynnik kształtowania się miast. Oznacza to także, że ich mieszkańcy-obywatele, jako poddani, mieli za zadanie wypełniać wolę panujących (tj. mających władzę i dysponujących kapitałem). Innymi słowy, miasto spełniało swe funkcje, o ile obywatele przysługiwali się realizacji interesom ich włodarzy (a nie na odwrót).

²³ Zob. *ibidem*, s. 296.

²⁴ Zob. *ibidem*, s. 296–297.

²⁵ Próba realizacji założeń koncepcji Howarda było m.in. angielskie miasto Letchworth (1903). Zob. M. Miller, *Letchworth Garden City Eighty Years On*, „Built Environment”, 1983, vol. 9, no. 3/4, s. 167–184.

²⁶ Po II wojnie światowej w głównych założenia budownictwa miejskiego odwoływano się do tzw. *Karty Ateńskiej* (1943). Zob. B. Ludwig, *Idee modernizmu w architekturze a przestrzeń miasta europejskiego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2017, t. 62, z. 4, s. 13–16.

Ten sposób funkcjonowania miast, jak wspomniałam, znajdował uzasadnienie nie tylko w działaniach praktycznych, w faktycznym urządzaniu miast, ale także znajdował potwierdzenie w założeniach teoretycznych, formułowanych w poszczególnych epokach. Należy tu wskazać chociażby na ideę *miasta-państwa* Platona w czasach starożytnych, *Utopię* Tomasza Morusa i *Miasto słońca* Tomasza Campanelli okresu renesansu. Koncepty te, choć powstałe w różnych epokach, łączy założenie konieczności spełniania przez poddanych woli sprawujących władzę. Wskazywany w poszczególnych propozycjach teoretycznych sposób „urządzenia” życia obywateli miał przyczyniać się do urzeczywistnienia sprawiedliwości, równości wobec prawa i wolności, zapewniając tym samym życie szczęśliwe. Problem jednak w tym, że szczęście, jako wyznacznik życia doskonałego, może być rozumiane różnie. W założeniach teoretycznych, chociażby myślicieli europejskich, wyznaczane ono było różnymi kategoriami. Inaczej szczęście pojmowali przykładowo stoicy (życie w cnocie i w zgodzie z prawami natury), a inaczej hedoniści (unikanie cierpienia i doznawanie przyjemności) czy utylitaryści (kierujący się zasadą użyteczności). Tym ostatnim założeniem kierował się chociażby w XIX wieku Herbert Spencer – zwolennik koncepcji utylitaryzmu Jeremy’ego Benthama i Johna Stuarta Milla, jak i liberalizmu ekonomicznego Jamesa Milla – formułując ideał społeczeństwa przemysłowego. W tym wypadku jednak, mimo założeń wolności jednostki, życie szczęśliwe miało dotyczyć jedynie bogatych²⁷. Ten zwolennik darwinizmu społecznego rozwój społeczeństwa, a tym samym miast upatrywał w wyniku rywalizacji ekonomicznej, eliminującej z życia społecznego biednych i pozwalającej pomnażać majątek bogatych jako jednostek najodpowiedniejszych do życia w społeczeństwie²⁸.

Wiara w postęp, urzeczywistniany m.in. w rozwoju gospodarczym, bazującym na liberalizmie ekonomicznym, nie pozostawała bez wpływu na plany urbanistyczne miast. Centrum zainteresowania stanowiły miasta przemysłowe, a w szczególności ich udoskonalanie pod względem rozwoju gospodarczego. Jednym z przykładów jest projekt budowy miast w formie linearnej, autorstwa Arturo Soria y Mata (*La Ciudad Lineal*, 1882)²⁹. Racjonalnie planowane miasto według tego hiszpańskiego inżyniera oznaczało budowę i rozbudowę miasta wzdłuż linii kolejowej. Linie tramwajowe stanowiły główną arterię komunikacyjną miasta. Prosty

²⁷ Spencer opowiadał się m.in. za nieudzielaniem pomocy biednym ze strony państwa, twierdząc, iż stanowisko to wyraża sprawiedliwość stanowiącą zasadę moralną państwa. Zob. H. Spencer, *Jednostka wobec państwa*, Warszawa 1886, s. 120–121.

²⁸ Zob. *ibidem*, s. 122–125.

²⁹ Zob. R. Błazy, *Idea miasta. 1870–1970*, Kraków 2021, s. 48–55.

układ w schematycznej zabudowie miał być sposobem na rozbudowę peryferii i łączenia miast, ograniczając migracje ludności ze wsi do miast. Linie tramwajowe i kolejowe jako główny środek transportu były wyznacznikiem funkcjonalności miast przemysłowych. Inną koncepcją uwzględniającą to założenie był plan miasta przemysłowego Tony'ego Garniera (*Une Cité Industrielle*, 1917), zakładający podział miasta na strefę przemysłową, mieszkaniową, usługową itp.³⁰. Nie bez znaczenia było zapewnienie w przestrzeni miejskiej odpowiedniego nasłonecznienia i terenów zieleni. Pod tym ostatnim względem plan przestrzenny miasta nawiązywał do koncepcji miasta-ogrodu Howarda.

Czy w odniesieniu do wskazanych przykładów można mówić o fundowaniu miast społecznie odpowiedzialnych? Odpowiedź na to pytanie wymaga wpiętych wskazania założeń miasta odpowiedzialnego społecznie. Za takie zatem należałoby uznać to, które formowane jest nie tylko przez jego władze i dysponujących kapitałem inwestorów, ale także przez obywateli. Miasto tego rodzaju kształtowałoby się więc nie tylko ze względu na interesy polityczne i gospodarcze, ale także interesy społeczne i środowiskowe. Przy tym odpowiedzialność, jako obowiązek moralny i prawny, stanowiłaby warunek wszelkich działań. Spełnienie tych założeń mogłoby być możliwe, jak sądzę, w warunkach demokracji uczestniczącej, a zatem ustroju umożliwiającego współdecydowanie obywateli we wspólnych sprawach. Co więcej, urzeczywistnienie wskazanych przesłanek wymagałoby doskonalenia zarówno prawa stanowionego, jak i doskonalenia moralnego poszczególnych członków tego rodzaju społeczności. Miasto społecznie odpowiedzialne to miasto, które miałoby w założeniu służyć jego obywatelom, umożliwiać im realizowanie się w różnych obszarach, również z korzyścią dla społeczności, a w każdym razie z wykluczeniem krzywdy wobec drugiego człowieka i wobec przyrody.

Współczesne koncepcje rozwoju miast a odpowiedzialność społeczna

Miasta, jako swoistego rodzaju „żywe organizmy”, ewoluują wraz ze zmianami cywilizacyjnymi: jedne, ulegając „chorobom” cywilizacyjnym (np. zanieczyszczenie środowiska naturalnego, hałas, brak odpowiedniej infrastruktury itp.) – „wymierają”, inne – podlegając rewitalizacji – dopasowują się do aktualnych wymogów, a jeszcze inne „rodzą się” i kształtują od nowa. Współczesne miasta charakteryzuje mozaika stylów architektonicznych i koncepcji urbanistycznych, realizowanych niekiedy

³⁰ Zob. *ibidem*, s. 71–74.

w ramach jednego miasta. Można by je określić mianem miast hybrydowych; łączących w sobie wiele funkcji. Znajdują one swe źródło w procesach cywilizacyjnych, a w szczególności w rozwoju technologii produkcji i usług, w tym komunikacji i informatyzacji wielu dziedzin aktywności człowieka. W ujęciu postmodernistycznym miasto jako przestrzeń społeczna, podlegająca „narracji” i „płynności”, a zatem ciągłego „mienienia się” w swych walorach, stanowi niejako warunek jego „atrakcyjności” w doświadczeniu „miejskości”³¹. Inaczej mówiąc: miasto „żyje”, o ile jest „atrakcyjne”, np. pod względem mieszkaniowym, zatrudnienia i przedsiębiorczości (i bogacenia się), rozrywki (w tym także jako przestrzeni spotkań i dialogu) itp. U podstaw tego sposobu kształtowania się miast współczesnych pozostaje pragmatyzm w realizacji różnorodnych interesów (nakierowanych na określone korzyści). Te ostatnie, podlegając regule konkurencji, determinują aktywność jednostkową oraz działalność w ramach różnych form organizacyjnych, również w sferze działań politycznych, w tym także polityki miejskiej.

Można w związku z tym postawić pytanie o to, czy u podstaw rozwoju miast współczesnych winna pozostawać jedynie reguła rywalizacji określonych interesów (politycznych, ekonomicznych itp.). Odpowiadając przecząco, podkreślę, iż miasta, jako jednostki administracyjne w ramach państwa i jako miejsca życia społecznego, realizują zarówno zadania sfery publicznej, jak i prywatnej. Nawet jeśli byłyby to miasta prywatne i wyłączone spod władzy państwowej i administracji samorządowej, nie wykluczyłoby to ich funkcji społecznych, w tym zadań należących do sfery publicznej. Wskazując na znaczenie samorządu terytorialnego w realizacji zadań publicznych, należy jednocześnie podkreślić, iż reguła rywalizacji interesów prywatnych (indywidualnych czy też grupowych) winna ustąpić regule odpowiedzialności. Inaczej mówiąc, zasadą regulatywną polityki miejskiej winna być zasada odpowiedzialności społecznej za dobrostan mieszkańców miasta.

Czy współczesne koncepcje rozwoju miast mogą spełniać wskazane założenia? Do najpopularniejszych, jak sądzę, aktualnych propozycji kształtowania miast zaliczyć należy, jak wspomniałam, np. miasto zielone (*green city*), miasto inteligentne (*smart city*), miasto 15-minutowe (*15-minute city*) itp.³². Odpowiadając, można by stwierdzić, że każda propozycja rozwoju miast może zyskać status miasta społecznie odpowiedzialnego. Nie jest to bowiem kwestia nazwy projektu urbanistycz-

³¹ Szerzej na temat doświadczenia „miejskości”, czy też przestrzeni miejskiej w perspektywie filozofii postmodernistycznej zob. E. Rewers, *Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*, Kraków 2005, s. 21–178.

³² Zob. przypis 3 niniejszego tekstu.

nego, lecz uwzględniania przy jego realizacji interesów poszczególnych grup społecznych oraz rozwój miasta co najmniej bez szkody dla środowiska naturalnego. Przykładowo, założenia miasta inteligentnego (*smart city*) spełnią założenia miasta społecznie odpowiedzialnego, jeżeli m.in. wykorzystanie nowoczesnych technologii do polepszania jakości życia nie będzie w swych skutkach prowadziło do eliminowania z życia społecznego osób wykluczonych cyfrowo, np. osób starszych. O ile bowiem dla młodego pokolenia korzystanie z tzw. e-usług jest niemalże powszechną aktywnością, to w wypadku starszego pokolenia, znającego nawet podstawy korzystania ze współczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, nowoczesne rozwiązania mogą okazać się barierą nie do pokonania. Społeczna odpowiedzialność w tym wypadku oznaczałaby uwzględnienie polityki senioralnej w polityce rozwoju miasta.

Należy jednocześnie zauważyć, że wskazane przeze mnie założenia miasta społecznie odpowiedzialnego odnoszą się w pierwszej kolejności do władz miasta, jako że mają one decydujący wpływ na politykę rozwoju miasta. Ta winna realizować nie interesy rządzących, lecz rządzonych, zarówno w wymiarze gospodarczym, społecznym, jak i środowiskowym. Propozycja teoretyczna miasta społecznie odpowiedzialnego wpisuje się zatem w założenia polityki zrównoważonego rozwoju³³. Ta ostaniamy zakłada ogólne ramy działań politycznych na poszczególnych poziomach, tj. międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym.

Miasto społecznie odpowiedzialne w każdej swej konkretyzacji powinna cechować różnorodność. Przykładowo, może to być miasto akademickie, turystyczne itp., niemniej wewnętrznie winno być niejako zsynchronizowane w swej funkcjonalności. Pozwoliłoby to na zwiększenie możliwości realizacji różnych interesów społecznych. W przypadku miasta akademickiego nie byłaby to więc jedynie kwestia powoływania uczelni wyższych i rozbudowy ich infrastruktury. Za równie istotne należałoby uznać kształtowanie warunków dla rozwoju kulturowego i gospodarczego miasta. Umożliwiłoby to m.in. aktywność zawodową absolwentów uczelni, a także innych grup społecznych. Nie bez znaczenia pozostaje tu możliwość działania organizacji pozarządowych oraz ich oddziaływanie na politykę miasta. Ta winna chociażby preferować rozwój biznesu społecznie odpowiedzialnego³⁴ – uwzględniającego interesy

³³ Zrównoważony rozwój jako globalny plan działań w swej aktualnej formule obejmuje 17 celów strategicznych, przyjętych przez państwa członkowskie ONZ w 2015 r. Zob. *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations, 21.10.2015, A/RES/70/1, <https://un.org> (20.08.2023).

³⁴ Podstawowe założenia biznesu społecznie odpowiedzialnego (*Corporate Social Responsibility* – CSR) zostały formalnie ujęte rezolucją Komisji Europejskiej w 2001

społeczne, w tym społeczności lokalnej, oraz dbałość o środowisko naturalne. Kształtowanie miasta społecznie odpowiedzialnego wymagałoby zatem koordynacji interesów realizowanych przez podmioty zarówno sektora publicznego, prywatnego, jak i pozarządowego oraz samych obywateli. W tym ostatnim wypadku jest to kwestia współdecydowania społeczności lokalnej w sprawach publicznych (np. przez budżet obywatelski, referendum lokalne, rady społeczne itp.). Polityka rozwoju miasta winna jednocześnie uwzględniać możliwość łączenia interesów podmiotów z jego otoczenia, a zatem okolicznych miast i wsi. Społeczna odpowiedzialność nie powinna bowiem ograniczać się jedynie do terenu danego miasta. Współpraca z otoczeniem (m.in. z okolicznymi miastami i gminami wiejskimi) stanowi bowiem warunek funkcjonalności miasta również w jego wymiarze wewnętrznym.

Zakończenie

Współczesne problemy funkcjonowania i rozwoju miast w każdej swej konkretyzacji charakteryzuje nie tylko różnorodność, ale także stopień trudności ich rozwiązania. Dotyczą one wszystkich sfer życia społecznego. Jednocześnie każde miasto, niejako z założenia, ma być miejscem zapewniającym wszystkim mieszkańcom warunki bezpiecznej egzystencji i spełniania się w różnych dziedzinach aktywności. Osiągnięcie tego stanu (zakładając, że jest to możliwe), wyznaczającego ramy polityki miejskiej, jest zadaniem skomplikowanym ze względu chociażby na różnorodność potrzeb indywidualnych i interesów społecznych. Uwzględniając tendencje migracyjne ze wsi do miast, do kluczowych wyzwań należy zaliczyć m.in. problem przeludnienia miast i budownictwa mieszkaniowego, ubóstwa, zatrudnienia, edukacji, opieki zdrowotnej, dostosowania infrastruktury, w tym systemu transportu publicznego, gospodarowania odpadami komunalnymi i zanieczyszczenia środowiska naturalnego czy też problemów związanych ze zmianami klimatycznymi. Podjęcie wskazanych wyzwań w ramach polityki miejskiej stanowi jednocześnie o możliwości realizacji celów strategicznych wyznaczonych planem działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. „Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównowa-

roku. Zob. *Green Paper, Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*, COM(2001) 366, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (20.08.2023). Upowszechnianie, aczkolwiek dobrowolnie przyjmowanych, standardów CRS wpisuje się jednocześnie w politykę zrównoważonego rozwoju wyznaczaną poszczególnymi rezolucjami ONZ.

żonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu”³⁵ – to jeden spośród siedemnastu celów strategicznych zrównoważonego rozwoju, wyznaczających kierunek działań dla państw członkowskich ONZ w perspektywie 2030 roku. Zakładając zasadność przedsięwziętego planu zrównoważonego rozwoju, zauważę, iż o jego realności można mówić w sytuacji powszechnego działania w tym zakresie, a zatem na poziomie poszczególnych miast. Należy w tym wypadku mówić o współodpowiedzialności polityki na poszczególnych jej poziomach. Nawet jeśli w wymiarze globalnym wyznaczone cele nie są możliwe do urzeczywistnienia, to ich realizacja w ramach poszczególnych miast przyniesie wymierne korzyści dla społeczności lokalnej. Uznając zasadność przyjęcia odpowiedzialności społecznej za dobrostan mieszkańców jako zasady regulatywnej polityki miejskiej, dodam, iż wskazane założenia miasta społecznie odpowiedzialnego wyznaczają podstawy kształtowania życia społeczności nakierowanej nie jedynie na interes własny, ale także na dobro wspólne.

Bibliografia

- Blazy R., *Idea miasta. 1870–1970*, Kraków 2021.
- Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.
- Cwynar K.M., *Filozofia polityki a praktyka polityczna* [w:] *Wartości i idee a polityka*, red. K.M. Cwynar, Rzeszów 2016.
- Green Paper, Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*, COM(2001) 366, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (20.08.2023).
- Hajduk S., *Modele smart city a zarządzanie przestrzenne miast*, „Gospodarka Narodowa”, 2020, t. 302, nr 2.
- Hulicka A., *Miasta zrównoważone. Green city, eco-city i smart city – koincydencja pojęć*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 2023, nr 49.
- Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r.*, Warszawa 2023, GUS, <https://stat.gov.pl> (20.08.2023).
- Ludwig B., *Idee modernizmu w architekturze a przestrzeń miasta europejskiego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2017, t. 62, z. 4.
- Masik G., Studzińska D., *Ewolucja koncepcji i badania miasta inteligentnego*, „Przegląd Geograficzny”, 2018, t. 90, z. 4.
- Miller M., *Letchworth Garden City Eighty Years On*, „Built Environment”, 1983, vol. 9, no. 3/4.
- Montgomery C., *Miasto szczęśliwe*, Kraków 2019.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2023 r.*, Warszawa 2023, GUS, <https://stat.gov.pl> (20.08.2023).
- Rewers E., *Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*, Kraków 2005.
- Samsonowicz H., *Życie miasta średniowiecznego*, Poznań 2001.

³⁵ Zob. *Transforming our World...*, cel 11.

- Spencer H., *Jednostka wobec państwa*, Warszawa 1886.
- The Sustainable Development Goals Report*, United Nations 2022, <https://un.org> (20.08.2023).
- Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations, 21.10.2015, A/RES/70/1, <https://un.org> (20.08.2023).
- Watkin D., *Historia architektury zachodniej*, Warszawa 2001.
- Weber M., *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2004.
- Whittle N., *The 15-Minute City: Global Change Through Local Living*, Edinburg 2021.
- Witruwiusz, *O budownictwie ksiąg dziesięć*, Wrocław 1840.
- Wróbel T., *Zarys historii budowy miast*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971.
- Zachariasz A.L., *Antropotelizm. Człowiek a sens istnienia*, Rzeszów 2005.

Social Responsibility as a Challenge for Urban Policy

Abstract

The subject of this article is a consideration of the assumptions of a socially responsible city. The author, referring to selected concepts of shaping cities, points to the types and functions of cities in European culture. She also emphasises political and economic power in shaping cities. Thus, the author shows the exclusion of city dwellers in decisions concerning the foundation and development of the city within which they function. The author formulates a thesis on the necessity of adopting the principle of social responsibility for the well-being of residents as a regulative principle of urban policy. She argues her position with the need to take into account diverse social interests. She sees the shaping of a socially responsible city as a coordination of interests pursued by entities from the public, private and non-governmental sectors, as well as citizens themselves. The realisation of the indicated premises is conditioned by the author on the moral improvement of individuals and the improvement of state law.

Keywords: the social responsibility of city, participation, urban policy, well-being of residents